

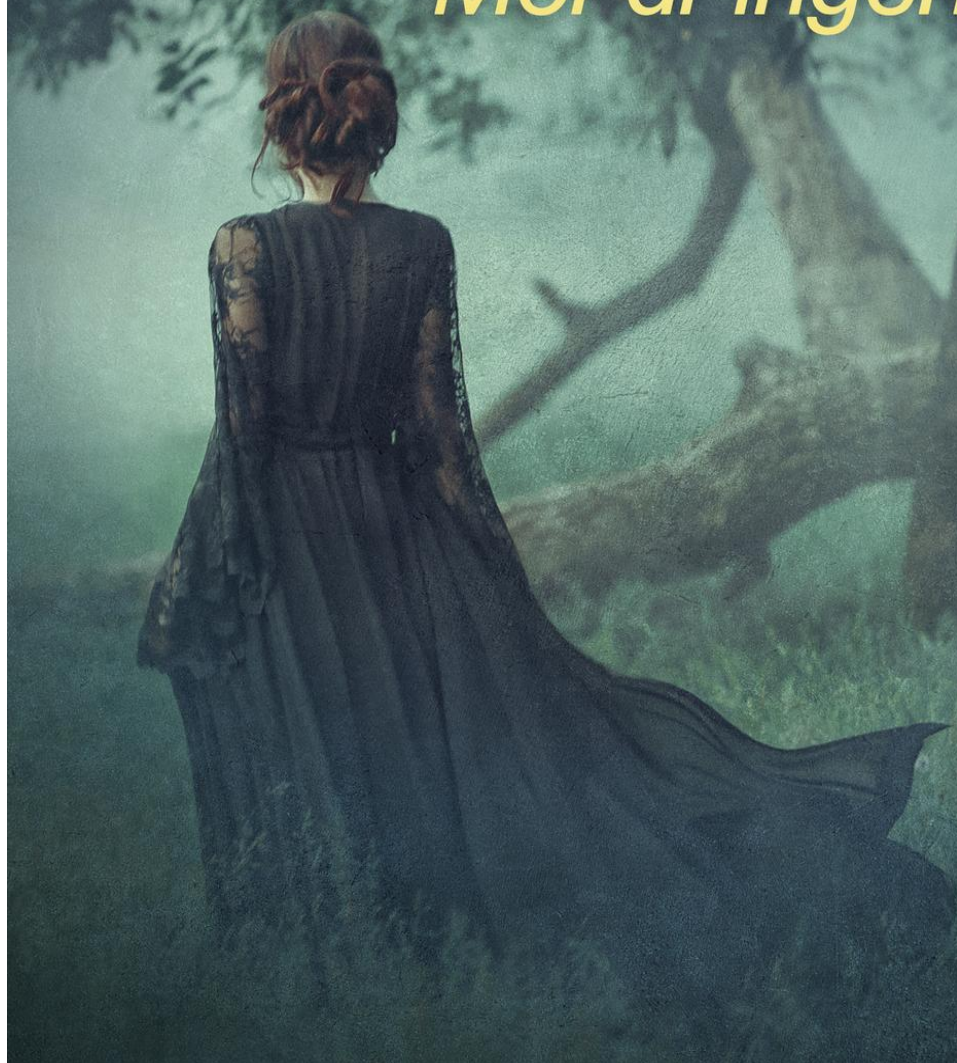
OLOV SVEDDELID

Mor är ingen häxa

OLOV SVEDDELID

Mor är ingen häxa

Olov Svedelid

Mor är ingen häxa

SAGA Egmont

Mor är ingen häxa
Omslagsfoto: Shutterstock
Copyright © 1979, 2020 Olov Svedelid och SAGA Egmont
All rights reserved
ISBN: 9788726411959

1. E-boksutgåva, 2020
Format: EPUB 2.0

Denna bok är skyddad av upphovsrätten. Kopiering för annat än personligt bruk får enbart ske efter överenskommelse med Saga samt med författaren.

Olov Svedelid

”Det är lätt att kalla nån för häxa. Det är bara att öppna munnen det och låta orden komma.” Så står det i Olov Svedelids historiska skildring *Mor är ingenhäxa!*, 1979, en ungdomsroman som handlar om 1600-talets Sverige, det århundrade då häxprocesserna förekom som mest. Under perioden 1668-1676 dömdes trehundra människor, huvudsakligen kvinnor, till döden för häxeri och avrättades genom att brännas på bål.

Mor är ingen häxa! utspelar sig i Aggunda by i Småland. Tiden är maj månad 1667. Det har varit ett svårt år med missväxt och fattigdom. Elvaåriga Anders bor i en enkel stuga med sin mamma Karna, änka sedan mannen omkommit i Karl X Gustavs krig. Karna har av sin mor fått lära sig att stämma blod och tillreda salvor av olika örter, som Anders hjälper henne att plocka. Många bybor kommer till Karna för att få lindring för sina krämpor.

Det är ur Anders perspektiv vi får följa de dramatiska händelser som skildras. Talet om häxeri har börjat sprida sig. I kyrkan dundrar prästen om den smitta som försåtligt sprids och om djävulens påfund som måste hejdas i tid. Svedelids bok kan läsas som en studie i ondska. Den visar hur snabbt en masspsykos uppstår, när vidskepelse och fördomar får härja fritt. ”Det onda tror man lättast. Det är värre att tro gott om någon”, säger Karna, när hon utpekas som upphovet till de olyckor som drabbat byn. Hon anses besitta övernaturliga krafter och stå i förbindelse med djävulen. Det ryktet sprids från stuga till stuga. Karna hamnar i fängelse där hon förvaras i väntan på att den

kungliga kommissionen med uppgift att spåra upp och döma häxor skall komma och förhöra henne.

Anders blir det iakttagande vittnet till den behandling hans mor utsätts för. Det är genom hans ögon vi ser hennes förnedring och lidande. Men Anders får även uppleva hur alla i byn också vänder sig från honom och kastar glåpord efter honom. "Människor han hade sett i hela sitt liv hade blivit som förvandlade." Anders är dock obrottsligt lojal med sin mor. När det gäller att strida för hennes frihet tvekar han aldrig.

Hans upprepade replik: *Mor är ingen häxa!* framstår som en symbol för hans kampvilja och som ledmotiv i romanen.

Häxprocesserna är ett ämne som behandlats av många författare. Ying Toijer-Nilsson har i sin studie över motiv i den moderna historiska ungdomsromanen *Minnet av det förflutna*, 1987, visat hur häxor kom på modet i och med nyfeminismen på 1960- och 70-talen. Häxorna sågs ofta som kraftsymboler och författarna tog i sina skildringar fasta på det kvinnliga kulturarvet, örtekunskap och läkekonst som förmedlats vidare från mor till dotter under århundradenas lopp. Maj Olsens *AnnChristine och häxorna*, 1968 är den första svenska ungdomsroman, där man kan se exempel på kopplingen häxor, kvinnohistoria och kvinnosak. Svedelids indignationsskildring *Mor är ingen häxa!* är dock, menar Toijer-Nilsson, mer ett exempel på mentalitetshistoria än på kvinnohistoria. Svedelid, vars skildring bygger på noggranna studier, ägnar också stort utrymme åt att återge själva rättsförfarandet, förhörens uppläggning och den fruktade mästermannens metoder för att pressa fram kvinnornas bekännelse med hjälp av kniptänger och tumskrivar.

Olov Svedelid, född 1932, debuterade 1964 med vuxenromanen *Döden tystar mun*. Han har skrivit deckare för både barn och vuxna. Stor popularitet har han rönt för

sin deckarserie för barn om *Betong-Rosorna*, där den *första Betongrosorna och de falska nycklarna* kom 1977. Mycket uppskattade och lästa är likaså hans historiska skildringar, med vilka Svedelid, som han själv sagt, vill motverka den tilltagande "rotlöshet som i dag gör de unga vinddrivna och vilsna". *Striden vid ringmuren*, 1978, berättar om hur Valdemar Atterdags flotta kommer till Gotland och om hur den gotländska bondehären fullständigt besegras. Krigets värld möter vi också i *Återtåget*, 1981, och *Jagad*, 1986, där det i båda fallen handlar om Karl XII:s krig. Gustav Vasas äventyr i Dalarna behandlar Svedelid i *Störta tyrannen!*, 1988, medan han i *Slottet brinner!*, 1984, berättar om en fattig pojke som får anställning på slottet Tre Kronor. Svedelid har också skrivit teaterpjäser och drivit Regina-teatern i Stockholm.

Lena Kåreland

Böcker av **Olov Svedelid**

- fråga efter dem i bokhandeln och på biblioteket.

Betong-rosorna och de falska nycklarna 1977, Betong-rosorna och bränderna 1979, Mor är ingen häxa 1979, Återtåget 1981, Betong-rosorna och centrumligan 1981, Striden vid ringmuren 1982, Bränn borgarna! 1982, Fripassageraren 1983, Slottet brinner! 1984, Jagad! 1986, Betong-rosorna och hotelsebrevet 1986, Skjut Kungen! 1991, Betongrosorna och bedragaren 1988, Bära eller brista 1993, Betongrosorna och de falska sedlarna 1994

1

Groblad hade mor sagt till om, groblad och de första nässlorna. Anders hade fyllt den flätade vidjekorgen med de läderartade, tjocka grobladen, men det var sämre beställt med nässlorna. Kanske de var försenade de också, som så mycket annat denna kalla vår.

Anders hade fått lära sig hur man greppar nässlorna, så att man inte bränner sig och några ynka små kom också med i korgen, men det var inte tillräckligt för mors smorningar.

Han ställde ifrån sig korgen och satte sig med ryggen mot en tallstam och blundade. Det var skönt i solen, den sol ingen trodde skulle komma efter vinterns fruktansvärda järngrepp. Det jäste i jorden och lukten av blöt mylla svävade in i hans näsborrar och han tyckte att det luktade gott och drog in mer luft.

Anders ryckte till. Hade han somnat? Det fick inte ske, mor behövde honom, nu mer än någonsin när våren krävde sysslor på gården. Han reste sig upp och sträckte på ryggen och gäspade mot solen. En liten egen stund hade han fått i alla fall och mor skulle säkert inte gräla på honom.

Det var en bra bit över ängar och en bergskam innan han såg huset. Det skevade och knäade och till och med Anders förstod att man måste göra något åt det innan det föll ihop av ålder. Tomas skulle kanske hjälpa till. Han visste ju hur mycket Tomas tyckte om mor och han var händig med yxa och hammare.

När han kom in i den lilla mörka stugan tog det en stund innan ögonen ställde om sig från det skarpa ljuset. På pallen bredvid fyrspisen satt den gamle Gert Tönnesson. Han var bar om överkroppen och satt hopsjunken med de hängande armarna mellan knäna och de knotiga, värkbrutna fingrarna nådde nästan golvet.

På kroppen hade mor fast blodiglarna och de såg ut som svarta sotstreck på den grådegiga huden. Anders rös till. Han kunde inte förlika sig med iglarna, trots att han visste hur mycket gott de gjorde. De sög i sig det slemma blodet och lämnade kvar det friska och var ett bra medel att använda om man ville hålla sig utan krämpor.

— Se Anders, hälsade Gert. Vad har du gjort?

— Samlat växter till mor.

Gert nickade och kliade lite under en av iglarna. Han hade långt vitt skägg, som var glest och inte klädde honom, man såg den lilla kluvna hakan mellan stråna.

— Hur gammal har du blivit nu, Anders?

— Elva.

— Elva? Jag tyckte det var som i jåns du föddes. Men dagarna går så fort när man blir gammal.

Han blinkade några gånger och såg förvirrad ut, som om han verkligen hade svårt med tiden. Mor flyttade om ett par av iglarna. Hon tog ett lätt men vant grepp om igelryggen och vred om så att djuret släppte sugtaget, men så fort den kom på ett nytt ställe stack den in sina vassa tänder i huden och började suga på nytt. Gert tycktes inte ens märka det. Han var van vid igelbehandlingen.

— Karna, hur gammal har du hunnit bli? Du är väl trettio?

Mor log svagt och strök undan hårslingor från ansiktet. Håret var fortfarande ljust, men Anders hade sett att det hade kommit åtskilliga grå strimmor i det.

— Du är en tok, Gert. Trettionio är jag.

— Kors! Hur gammal är jag då? Är jag sjuttio?

Mor gjorde en liten grimas.

— Minns du inte det själv?

Gamlingen riste med kroppen, som om han tänkt på något obehagligt.

— Jag kommer ihåg mindre och mindre. Det bär utför. Snart är det bara en gravkulle kvar av gamle Gert.

— Du går när din tid kommer. Det står i Herrens hand.

— Ja. Jo. Rätt så, Karna. Vi rår och Herren spår. Nå Karna, har du kvar till utsädet?

Anders såg hur mors ansikte drogs ihop som till gråt och hennes röst blev pressad.

— Utsädet är slut. Nästan. Vi måste få låna någonstans.

— Men av vem, Karna? Av vem? I byn har vi alla lika svårt. Nå, Herren hjälper oss säkert. Vi får bara hoppas att detta nådens år...

Han tystnade och gapade som en fisk med munnen. Hjälplöst tillade han halvt viskande:

— Gud hjälpe mig, nu har jag glömt vilket år det är!

— 1667, Gert. Maj månad. Vår månaden.

— Så är det ja. Så är det. 1667. Jag måste ha mycket slemt blod kvar i kroppen. Du får se till att jag får fler iglar.

— Nästa gång. Det får räcka för i dag.

Med snabba rörelser plockade hon av honom blodiglarna och stoppade ner dem i den trälåda med mossbotten, som Anders gjort åt henne. Gert drog på sig den trasiga blaggamströjan.

— Det är onda tider, Karna, sa han dystert.

Eftersom det alltid var onda tider nickade hon instämmande. Hon la locket över lådan och la en sten ovanpå. Iglarna var värda mycket, hon vågade inte ta några risker att de skulle försvinna. Gamle Gert hostade så den magra kroppen skrällde.

— Jo det går mot slutet.

Det var inget att kommentera, eftersom han alltid trodde sig nära döden. Å andra sidan hade han levt så länge att han blivit den äldste mannen i Aggunda by och han måste leva på lånad tid.

— Har du hört om häxerierna? frågade han.

Anders spetsade öronen. Det lät spännande. Vad var häxor egentligen för någonting? Han visste inte mer än vad han hört viskas. Mor skakade trött på huvudet.

— Det pratas så mycket.

— Sant. Sant. Men jag hörde av en löskekarl norrifrån, att man hade fångat en häxa och bränt henne på bål. Det var i Uppland.

— Bränt? Det var illa.

— Häxor ska brinna. Så är lagen.

Anders visste att en löskekarl var en man som drev omkring och tog ett arbete där han kunde. Fattigdomen och svälten hade tvingat ut honom på vägarna. Ibland var vägarna fulla av tiggare och löst folk.

— Hör du Karna, mumlade Gert och grinade illa då hans armvärk gjorde sig påmind, du ska ha tack för att du tog bort slemt blod. Sänd Anders till mig så ska jag se om jag inte har en liten liten skäppa utsädesråg att ge er.

— Det ska du ha stort tack för, Gert. Nog för att en kan tillstå att det är svårt i år. Gud hjälpe oss alla om det blir ett missväxtår till.

Anders blev överraskad. Mor brukade inte klaga. Hon bet ihop tänderna och ruskade på sin starka kropp och tog nya tag. Det måste vara mycket illa om hon måste tala om att de hade det svårt. Gamlingens matta ögon fick några spelglimtar.

— Nå men Karna, ska du inte gå samman med Tomas? Han trår ju inget mer, det vet du.

Mor fick några röda fläckar på kinderna och mumlade:

— Var sak har sin tid. Tomas måste också se till att hans går ihop. Han har det bekymmersamt han också.

Gert kackelskrattade och stötte till henne med vass armbåge i sidan.

— Skulle det inte kännas gott i skrovet att få lämna änkeståndet, vasa?

Mor blev ond och fick det där svarta blänket i blicken som inte bådade gott.

— Nu är du tyst din luver! Pojken är inne.

— Än sen då? Han är ju snart vuxna karln. För en kvinna...

— Nu är du tyst!

Gert fångade svartblänket och hostade till för att dölja förlägenheten.

— Jaha, då så. Då går jag till mitt. Jag kommer och tömmer mer slemt blod inom kort. Adjö med er.

— Adjö Gert, sa mor kort, och Anders bockade till avsked.

Gert lämnade stugan och mor stängde om honom och la på haspen. Tigande gick hon igenom vad han fått tag på i korgen och la grobladen till tork framför fyrspisen.

— Jag hittade inga mer nässlor, mor.

— Dom kommer snart. Gå och se till Maja så får du äta sen.

Anders visste vad han hade att göra. Fodret var slut sedan flera månader och han måste gå och repa lite gräs till kon. Det var ingen bra föda för henne och hon svarade med att gå nästan i sin, men vad skulle man göra? Man fick finna sig i hur det var.

Han tog en annan korg och slet av grässtrån med bara händerna. Det var lätt att slinta och då rispade de vassa stråna upp skarpa sår på fingrarna och på handflatans ytterkant, men han var van vid att alltid vara sårig och brydde sig inte om det.

Maja stod vid båset och han tyckte att hennes kropp blev magrare och mer eländig för varje dag. Hon hängde med huvudet och det var knappt hon ville se åt gräset. Anders blev beklämd och klappade koryggen.

— Ät nu Maja, viskade han. Annars blir mor ledsen.

Han stod kvar en stund till, men kon visade inga tecken till att vilja äta gräset och till slut drog han sig tillbaka in i stugan. Mor hällde upp gröten i urholkningen i bänken och började äta som seden och bruket var med fingrarna.

— Mor...

— Ja, min pojke?

Mor var god igen och rösten var ljus och snäll, som den brukade vara. Hon log mot honom och han kände sig varm. Borde han fortsätta? Men han ville veta.

— Kommer-kommer Tomas att bli min far?

Det dröjde länge innan hon svarade. Hon åt eftertänksamt gröten, som hon gjort av en liten liten del mjöl och resten tomta kom och lavar. Anders tyckte inte särskilt om det. Det fyllde visserligen magen, men man blev snart hungrig igen och inte fick man krafter av det. Men det måste gå, det som allt annat.

— Skulle du vilja det? frågade hon strävt.

— Jag vet inte. Vill mor?

— Det är svårt att leva ensam.

— Mor har ju mig.

— Jo. Jag har ju dig.

Hon log och strök honom snabbt över kinden.

— Men hur man än arbetar blir det bara sämre för oss. Hade jag inte haft min mors färdigheter i hur man stämmer blod och stillar sår hade vi fått svälta. Det är alltid bättre med en arbetsam man i huset. Och du är ju bara elva.

— Jag blir större.

— Långt till dess, pojken min. Långt till dess.

Hon var tyst en stund till. Så sa hon lågt och utan att titta på honom:

— Tomas har frågat mig. Fram till hösten har jag sagt. Om du inte tycker att du inte vill ha Tomas till ny far.

— Tomas får gärna bli min far.

Mor blev så glad att hon skrattade högt och hon rufsade om hans gula hår och hon tog om hans hals och kramade om honom ordentligt.

— Det var gott att höra dom orden, Anders!

Anders sög av den sista tunna gröten från fingertopparna. Det var så mycket han ville veta helt plötsligt, saker som han inte tyckt varit så viktiga förr.

— Hur var min far, han som dog?

Mors leende slocknade, men ögonen var fortfarande varma och hon såg länge på honom, som om hon inte riktigt kunde se sig mätt på honom. Hon torkade rent i det urkarvade hålet i träplattan med en trasa och satte sig på pallen igen och suckade.

— Din far? Ja, vad ska jag säga... Han hette Birger Månsson och han var född här i Aggunda. Han var arbetsam och duktig. Vi möttes på kyrkvallen på söndagarna. Jag kom från en annan by i närheten. Jag var ensam, eftersom mor dog ganska tidigt och far likaså. Mina syskon dog dom också.

— Som mina, mumlade Anders.

Två systrar hade han haft, men han mindes knappt hur de sett ut. Båda hade dött i feberfrossa, det år då den underliga frossan gick över bygden och många dog i gårdarna.

— Ja. Du är också ensam om jag skulle gå bort. Men jag var äldre än du är nu. Över tjugo, när jag träffade din far. Så flyttade jag till Aggunda och blev mora på gården.

Hon tittade upp i det sotiga bjälktaket, som om hon sökte sina minnen där. Hon satt tyst en stund och Anders

väntade. Det var skönt att sitta inomhus och prata, trots att det fanns så mycket för honom att göra där ute. Det måste ha varit talet om

Tomas och det som varit som kom henne att glömma sysslorna.

— Tre kor hade vi på den tiden. Skulle kanske kunna köpa den fjärde. Vi var på väg att bli välbeställda. Far var med i bystämman och det han sa gällde. Man hade aktning för honom.

Hon tog om hans nacke och ruskade honom lätt.

— Precis som dom kommer att ha för dig när du blir vuxen karl.

Anders svarade inte, men han rätade på ryggen. Det skulle bli så. Man skulle akta honom. Han skulle också bli med i bystämman och vara med och bestämma om hur man skulle sköta de egna angelägenheterna.

— Men så blev det utskrivningar igen, sa mor dämpat. Det behövdes nya soldater till kriget.

— Vem var kungen då?

— Det var den tionde Karl Gustaf. Det var visst krig mot danskarna den gången. Dom brydde sig inte om att du sparkade i min mage. Far var tvungen att bli soldat. Han kom aldrig tillbaka.

— Var det dansken...?

Hon ryckte på axlarna.

— Dansken eller tysken eller ryssen, det kvittar lika vem det är som slår ihjäl. Kvar blev han med många andra. Och jag blev ensam. Och du föddes.

Mor gav honom en prövande blick. Förstod han vad hon talade om? Var han tillräckligt stor?

— Det var... svårt ska jag säga dig, Anders. Allt måste skötas och det var missväxtår då också. Tre barn att nära.

— När dog dom två korna?

Hon skrattade till lite bittert.